Stemplet for livet?

Forslag til arbejdsspørgsmål:

Stemplet for livet?

Vilhelm- Dømt for værnemageri

Blev Vilhelm dømt unødvendigt hårdt for at tjene penge under krigen, eller støttede han aktivt besættelsesmagten gennem sit arbejde?

1. Bør vi tro på Vilhelms forklaring om, at han forsøgte at sabotere tyskerne ved at bygge bunkerne dårligt, eller var det blot en undskyldning for økonomisk gevinst? Vilhelm arbejdede for tyskerne som bunkerbygger og hævdede, at han gjorde modstand ved at udføre arbejdet dårligt. Kan man dømmes for samarbejde med fjenden, hvis intentionen var at modarbejde dem? Burde han have nægtet opgaven, eller kan vi forstå, at han tog arbejdet for at forsørge sig selv og sin familie? Var han naiv, medløber, eller måske nazist?
2. Efter dommen fik Vilhelm sin fortjeneste beslaglagt og havde svært ved at finde arbejde og genvinde fodfæstet i samfundet. Til sidst valgte han at forlade Danmark. Er det retfærdigt, at han efter afsoning fortsat var udenfor samfundet eller skulle man have gjort mere for at hjælpe ham tilbage til en normal hverdag?

Perspektivering

Hvor enige eller uenige kan vi være i et demokrati?

Hvordan hjælper vi mennesker, der har handlet imod samfundets regler og værdier, tilbage?
Vilhelms sag rejser spørgsmålet: Skal samfundet fokusere på straf og udelukkelse for at beskytte sig selv, eller skal vi prøve at hjælpe dem, der har fejlet, til at blive en del af fællesskabet igen?
Hvis nogen har handlet imod demokratiet, hvordan kan de så genindgå i et demokratisk samfund? Hvad sker der, hvis vi skubber tidligere kriminelle eller personer med ekstreme holdninger væk fra samfundet? Kan vi lære noget af nutidens udfordringer, som f.eks. håndtering af radikaliserede personer?

1. Hvordan kan vi balancere retfærdighed og hjælp til dem, der er dømt?
2. Hvad betyder det for et samfund, hvis nogle holdes udenfor efter deres straf?
3. Hvordan arbejder et demokrati med at inkludere tidligere kriminelle eller ekstreme?

Introduktion

Stemplet for livet

Introduktion til Vilhelm – dømt for værnemageri

Sagen er anonymiseret, da den indeholder personfølsomme oplysninger. Vilhelm er ikke den dømtes rigtige navn, og udvalgte datoer er fjernet.

Født:

Vilhelm var født på Djursland.

Baggrund:

Vilhelm havde studeret teologi og medicin på universitetet. Han måtte dog opgive studierne på grund af en 'nervøs lidelse' og manglende penge. Han indmeldte sig i starten af krigen i det danske nazistparti, DNSAP.
I 1942 rejste han til Tyskland for at arbejde på Opel-fabrikkerne.
Han vendte hjem til Danmark samme år og udmeldte sig af DNSAP. Efter eget udsagn fordi han havde mistet interessen "efter at have set de virkelige forhold i Tyskland".

Begivenhederne:

I 1943 blev Vilhelm ansat hos et jysk firma, der udførte arbejde for den tyske værnemagt. Han havde blandt andet arbejdsopgaver i Viborg. Da det tyske militæranlæg i Undallslund skulle udvides med veje og bunkers besluttede han sig for at forsøge at få denne opgave selv. Ifølge hans forklaring var bagtanken, at hvis han udførte arbejdet med bunkerne dårligt, kunne han modarbejde besættelsesmagten. Han fik opgaven og arbejdet med bunkerne blev påbegyndt i januar og afsluttet i august 1944.

Hvad er en værnemager?

Firmaer og personer, der samarbejdede med tyskerne, blev kaldt værnemagere.

Under besættelsen samarbejdede mange danske firmaer og handlende med den tyske besættelsesmagt.
Et argument var, at det støttede dansk produktion, og at man dermed undgik, at tyskerne hentede egen arbejdskraft til landet. Det ville nemlig gå ud over danskernes jobmuligheder.
Dette samarbejde blev officielt støttet af regeringen under samarbejdspolitikken fra 1940 til 1943, men det blev også kritiseret og set skævt til i den danske befolkning.

Efter befrielsen i 1945 blev der gjort op med værnemagerne som en del af retsopgøret. Mange værnemagere kunne sige, at deres samarbejde var godkendt af politikerne. Kun en mindre del af deres fortjenester blev betalt tilbage, og 1092 værnemagere blev idømt fængselsstraffe.

Udvikling:

Han stod for opførelsen af 126 bunkers i Undallslund. En stor del af dem styrtede sammen, og besættelsesmagten mistænkte ham for bygningssabotage.
De bad ham herefter om at melde sig til Waffen SS for at vise sin loyalitet mod besættelsesmagten. Efter eget udsagn turde han ikke gå imod dette af frygt for sin families sikkerhed.
Han blev sendt til Tyskland, men konfiskeret som soldat ved lægeundersøgelsen på grund af hans nervøse lidelse. Han valgte dog at blive i Tyskland, hvor han fandt andet arbejde.

Retsopgøret:

I forbindelse med den russiske fremrykning kom Vilhelm i en amerikansk lejr, og i slutningen af maj 1945 blev han sendt hjem til Danmark.
Retten troede ikke på Vilhelms forklaring om, at han havde ville modarbejde besættelsesmagten med dårligt byggeri.
Til gengæld blev han frikendt for tysk krigstjeneste.

Dom:

Vilhelm var en af de danskere, der under retsopgøret blev dømt for at have tjent penge på samarbejde med tyskerne under besættelsen, også kaldet værnemageri.
Han blev dømt efter et tillæg til straffelovstillægget for på "utilbørlig" måde at haft erhvervsmæssigt samarbejde med tyskerne.
Han blev idømt fængsel i et år og otte måneder plus tab af almen tillid i fem år.
Hans fortjeneste på 50.000 kr. for arbejdet blev beslaglagt.

Løsladelse:

Vilhelm afsonede i Viborg og blev prøveløsladt under et år efter. Han boede først ved en onkel på en gård, siden hos en slagter, hvor han også arbejdede. Vilhelm følte dog, at folk på egnen blev ved med at se skævt til ham, og han endte med at flytte til Sverige, hvor han arbejdede som landbrugsmedhjælper, gartner og siden som ingeniør.

Ikke-skriftlige kilder

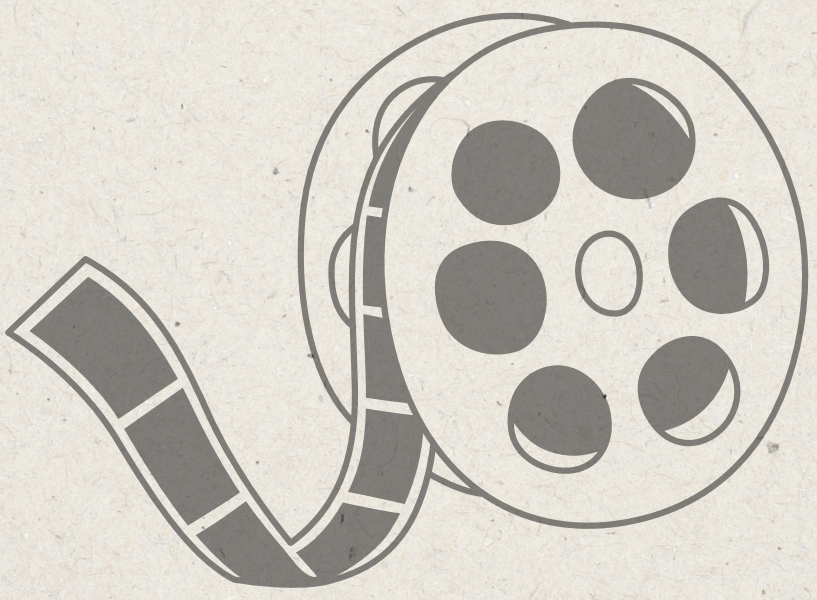

Vilhelms bunkere i Undallslund

Introduktion til kilden:

Indgang til bunker i Undallslund.

Under besættelsen blev Undallslund Plantage beslaglagt af den tyske besættelsesmagt, der anlagde et stort militært anlæg i området. Anlægget rummede over 200 bygninger, hvoraf mange var bunkere til opbevaring af ammunition.

Vilhelm varetog opgaven med at bygge 126 bunkers i Undallslund. Byggeriet startede i januar 1944 og blev afsluttet i august samme år. En stor del af bunkerne styrtede sammen kort efter. Det blev bevist, at materialerne var af ringe kvalitet, og besættelsesmagten mistænkte ham for bygningssabotage.

I dag er 20 af bunkerne fra besættelsestiden fortsat bevaret i Undallslund, og to af dem er åbne for besøgende.

Foto: Indgang til bunker i Undallslund, mellem august 1946 og 1949

Kilde: Original i Henrik Gjøde Nielsens privatsamling, efter kopi i Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

Anholdelser den 5. maj i Viborg

Introduktion til kilden:

Internering på Stænderpladsen i Viborg. Seks fotos.

Allerede den 5. maj begyndte man at anholde folk, man havde mistænkt for landsforræderi.

De normale bestemmelser om, at anholdte i Danmark skal stilles for en dommer inden 24 timer, var sat ud af kraft. På grund af de mange tusind anholdelser var der ikke fængselspladser nok.
Derfor blev danskere, der var mistænkt og anholdt for landsforræderi, sat i fængsler, midlertidige lejre og huse midlertidigt indrettet til indespærring. Man kaldte disse midlertidige anholdelser for internering. For de internerede tyskerpigers vedkommende var interneringen også tænkt som en beskyttelse mod folkets hævntørst.

I Viborg blev arrestationerne forsøgt styret af en lille gruppe ledende modstandsfolk og tidligere politifolk. I forhold til andre steder i landet foregik de under forholdsvis rolige forhold, og ingen blev dræbt. Der var forud for befrielsen forberedt en liste på over 500 personer, som man mente havde stået i ledtog med tyskerne. Af dem blev 361 afhentet og interneret af modstandsbevægelsens folk i dagene fra 5. til 13. maj 1945.
Langt fra alle endte med at komme for retten.

På landsplan blev 22.000 anholdt og interneret. 15.000 af dem blev løsladt kort tid efter uden retsforfølgelse.

Det var også i rådhuset, at byretten afsagde dom over 89 lokale anklagede for landsforræderi.

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Frihedsmuseets Fotoarkiv, (se https://samlinger.natmus.dk/assetbrowse?collection=FHM).

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (se www.arkiv.dk).

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (se www.arkiv.dk).

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (se www.arkiv.dk).

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (se www.arkiv.dk).

Fotos: Anholdelser i Viborg den 5. maj 1945

Kilde: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (se www.arkiv.dk).

Lov og myndighed

Anklagen mod Vilhelm

Introduktion til kilden:

Anklagen imod Vilhelm.

Vilhelm var tiltalt for på særlig uacceptabel måde at have udført arbejde for besættelsesmagten samt at have modtaget betaling for det udførte arbejde.

Uddrag fra Viborg byrets domprotokol: Anklagepunkter

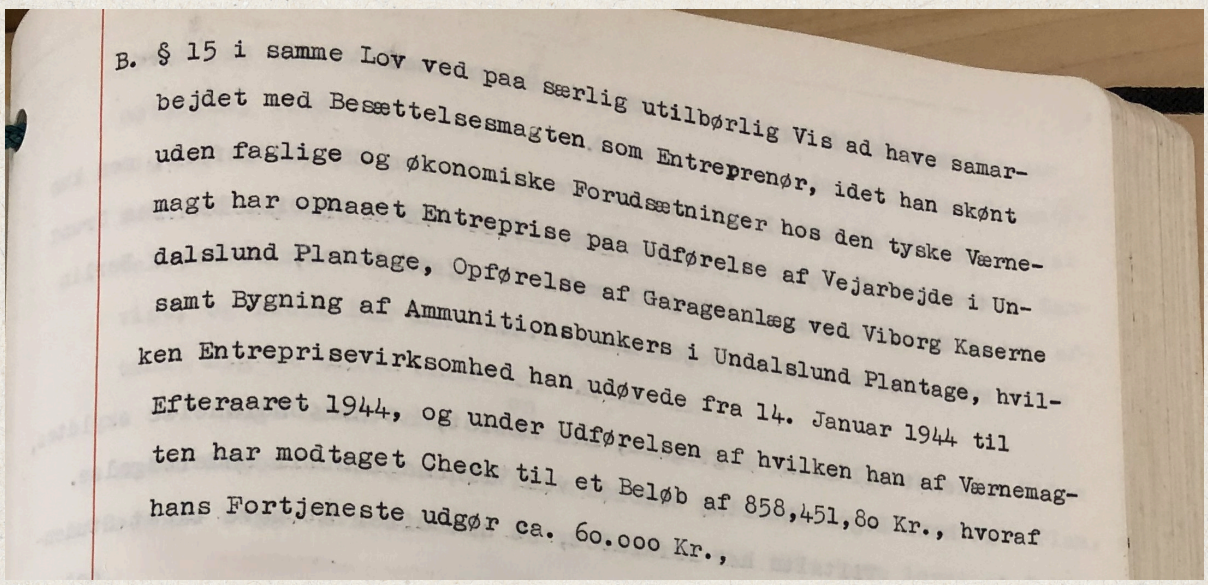

B. § 15 i samme Lov ved paa særlig utilbørlig Vis ad have samarbejdet med Besættelsesmagten som Entreprenør, idet han skønt uden faglige og økonomiske Forudsætninger hos den tyske Værnemagt har opnaaet Entreprise paa Udførelse af Vejarbejde i Undalslund Plantage, Opførelse af Garageanlæg ved Viborg Kaserne samt Bygning af Ammunitionsbunkers i Undalslund Plantage, hvilken Entreprisevirksomhed han udøvede fra 14. Januar 1944 til Efteraaret 1944, og under Udførelsen af hvilken han af Værnemagten har modtaget Check til et Beløb af 858,451,80 Kr., hvoraf hans Fortjeneste udgør ca. 60.000 Kr.,

Kilde: Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokol, 1946.

Vilhelms forklaring i retten

Introduktion til kilden:

Vilhelm forklaring på, hvorfor han havde bygget bunkers for tyskerne.

Vilhelm forsvarede sig med, at han bevidst var gået efter at få opgaven med at bygge bunkerne i Undallslund Plantage for at bygge dem dårligt og derved genere besættelsesmagten.

20 til 30 af de 126 bunkere faldt hurtigt sammen.

Vilhelm blev af tyskerne mistænkt for bygningssabotage. Det vil sige at have bygget bunkerne for dårligt med vilje, hvilket han selv påstod var hensigten.

Uddrag fra Viborg byrets domprotokol: Vilhelm forklaring

> Tiltalte fik da den Tanke, at han ved at udføre Anlægget af disse Ammunitionsbunkers daarligt kunde modarbejde Tyskerne og bestemte sig i denne Hensigt til at søge at faa Ordren paa Vejarbejdet for at have Chance for senere at faa Bunkers-Arbejdet. Han henvendte sig da til de paagældende, der paa vedkommende Bauleitungs Vegne havde med Projekterne at gøre,og forelagde dem sig Ønske om selv at overtage disse Arbejder og fik Vejarbejdet tildelt. Han har benægtet

Kilde: Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokol, 1946.

Forsvarets argumenter

Introduktion til kilden:

Vilhelms forsvar i retssagen imod ham.

Vilhelms forsvarer argumenterede for, at Vilhelm helt skulle frifindes. Alternativt at han kun skulle straffes efter den mildere lovbestemmelse Tillæg til straffelovstillægget lov nr. 406 omkring "utilbørligt" erhvervsmæssigt samarbejde med tyskerne.

Han talte desuden for, at Vilhelm ikke skulle betale noget af sin fortjeneste tilbage, da han påstod, at Vilhelms formue allerede var blevet konfiskeret af besættelsesmagten.

Uddrag fra Viborg byrets domprotokol: Forsvarets argumenter

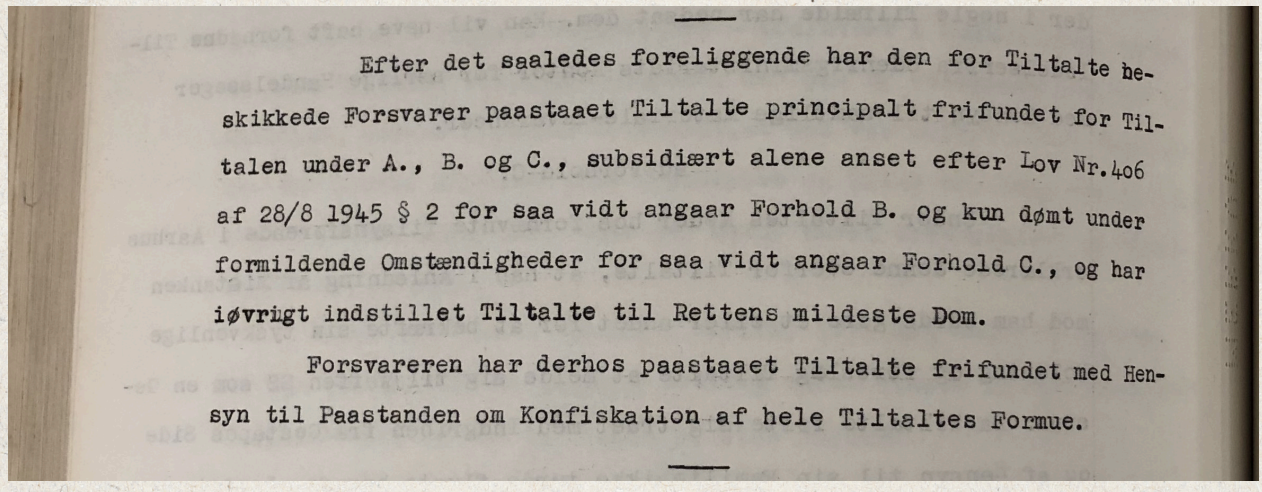

Efter det saaledes foreliggende har den for Tiltalte beskikkede Forsvarer paastaaet Tiltalte principalt frifundet for Tiltalen under A., B. og C., subsidiært alene anset efter Lov Nr.406 af 28/8 1945 § 2 for saa vidt angaar Forhold B. og kun dømt under formildende Omstændigheder for saa vidt angaar Forhold C., og har iøvrigt indstillet Tiltalte til Rettens mildeste Dom.

Forsvareren har derhos paastaaet Tiltalte frifundet med Hensyn til Paastanden om Konfiskation af hele Tiltaltes Formue.

Kilde: Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokol, 1946.

Vidneforklaring fra ansat

Introduktion til kilden:

Forklaring fra tømrerformand vedrørende anlægningen af de tyske bunkere.

Der førtes flere vidner i sagen. Her blandt andre en tømrer, der var ansat af Vilhelm. Han bakkede delvist Vilhelms forklaring op. Ifølge tømreren var der anvendt brugt tømmer, og en del bunkere var styrtet sammen eller skulle repareres. Men tegningerne mente han ikke, der var noget galt med, og det var tyskerne, han først havde hørt tale om bevidst byggesjusk, altså byggesabotage.

Uddrag fra Viborg byrets domprotokol: Tømrerformandens vidneforklaring

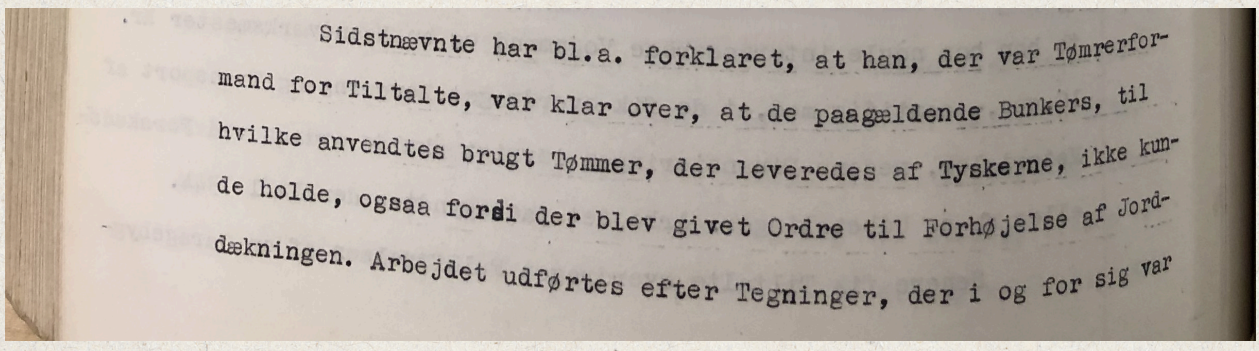

Sidstnævnte har bl.a. forklaret, at han, der var Tømrerformand for Tiltalte, var klar over, at de paagældende Bunkers, til hvilke anvendtes brugt Tømmer, der leveredes af Tyskerne, ikke kunde holde, ogsaa fordi der blev givet Ordre til Forhøjelse af Jorddækningen. Arbejdet udførtes efter Tegninger, der i og for sig var

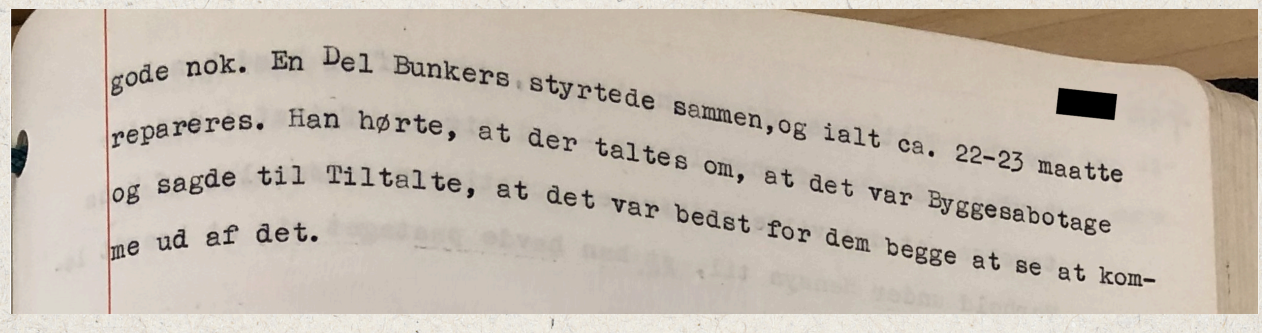

gode nok. En Del Bunkers styrtede sammen, og ialt ca. 22-23 maatte repareres. Han hørte, at der taltes om, at det var Byggesabotage og sagde til Tiltalte, at det var bedst for dem begge at se at komme ud af det.

Kilde: Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokol, 1946.

Dommerens afgørelse

Introduktion til kilden:

Vilhelms dom.

Dommerne lagde i afgørelsen vægt på, at de ikke troede på Vilhelms forklaring om at have taget opgaven alene med den hensigt at lave byggesjusk og genere besættelsesmagten.

Til gengæld var det en formildende omstændighed, at han havde handlet ud af frygt og ikke et egentligt ønske, da han meldte sig til tysk krigstjeneste, og at han ikke havde været i krig på grund af den nervøse lidelse.

Han blev fundet egnet til straf.

Uddrag fra Viborg byrets domprotokol: Dommen

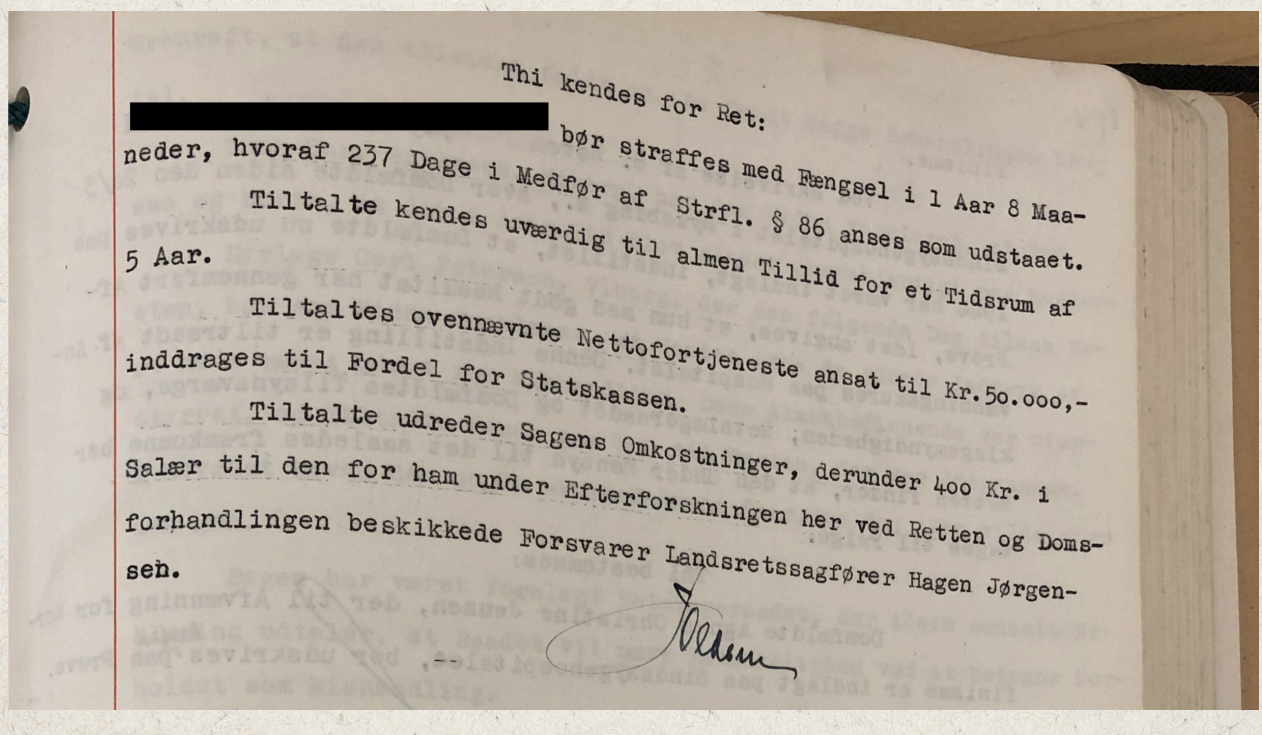

Thi kendes for Ret:

[redacted] bør straffes med Fængsel i 1 Aar 8 Maaneder, hvoraf 237 Dage i Medfør af Strfl. § 86 anses som udstaaet.

Tiltalte kendes uværdig til almen Tillid for et Tidsrum af 5 Aar.

Tiltaltes ovennævnte Nettofortjeneste ansat til Kr.5o.ooo,- inddrages til Fordel for Statskassen.

Tiltalte udreder Sagens Omkostninger, derunder 4oo Kr. i Salær til den for ham under Efterforskningen her ved Retten og Domsforhandlingen beskikkede Forsvarer Landsretssagfører Hagen Jørgensen.

Kilde: Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokol, 1946.

Straffen for værnemageri

Introduktion til kilden:

Straffen for værnemageri.
Vilhelm blev dømt efter et tillæg til straffelovstillægget for på "utilbørlig" måde at haft erhvervsmæssigt samarbejde med tyskerne.
Loven kendt som Værnemagerlov II var en tilføjelse til det oprindelige straffelovstillæg. Den gav domstolene mulighed for at give mildere straffe for værnemageri end de oprindelige minimum fire år.

Loven var vedtaget med tilbagevirkende kraft.
I mange lande synes man, at tilbagevirkende regler er uretfærdige, da man så ikke kan forudse hvilke regler, der gælder. Dette er især et problem, hvis de nye regler gør straffene hårdere.
Danmarks grundlov har ikke et direkte forbud mod tilbagevirkende love, men det har ikke været almindeligt brugt.
Efter befrielsen i 1945 blev der dog lavet love med tilbagevirkende kraft. Det vil sige love, som straffede forbrydelser begået under besættelsen, selvom disse love kom efter, at forbrydelserne var sket.
Man vurderede, at den gældende straffelov ikke slog til for de forbrydelser, der var begået under besættelsen.

Uddrag fra Lovtekst: Lov nr. 259 af 1. juni 1945 (straffelovstillægget)

> **§ 15.** Den, der ved Paaberaabelse af Medlemskab af tyskvenlig Organisation eller af egen nationale eller politiske Indstilling, ved særlig anstødeligt Initiativ eller paa lignende utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten som Indkøber, Leverandør eller Entreprenør eller medvirket som Mellemmand ved Antagelse af danske Arbejdere til Arbejde i Tyskland eller af Tyskland besatte Lande uden at have det paagældende Arbejde i Entreprise, straffes med Fængsel.

Kilde: Lovtidende A 1945 af 1. juni, nr.259, s.742-46 (se mere: https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/retsopgoerets-love-straffelovstillaegget-1945-til-1946).

Uddrag fra Lovtekst: Lov Nr. 406 af 28. August 1945 (kendt som Værnemagerlov II)

> **§ 2.** Den, som paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten i erhvervsmæssig Henseende, uden at Forholdet dog findes at burde henføres under Straffebestemmelserne i Lov Nr. 259 af l. Juni 1945 angaaende Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed, straffes med Fængsel indtil 4 Aar.

Kilde: Retsinformation (se mere: https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1945/406).

Vurdering af egnethed til prøveløsladelse

Introduktion til kilden:

Politimesterens anbefaling om, at Vilhelm godkendtes til prøveløsladelse.
Forud for enhver prøveløsladelse udfyldte arresten et skema, som sendtes til Justitsministeriet, som herefter afslog eller godkendte prøveløsladelsen. I indstillingen kan man læse, hvordan Vilhelm blev opfattet af fængselsvæsenet.
Politimesteren i Viborg skulle give en udtalelse i forbindelse med Vilhelms prøveløsladelse. Dette var almindelig procedure. I indstillingen om prøveløsladelse af Vilhelm var der ikke meget at bemærke. Han havde opført sig godt, selvom han havde været noget nedtrykt og påvirket af sin nervelidelse. Vilhelm havde fortalt, at han regnede med at kunne få arbejde hos sin onkel på en gård.
Politimesteren vurderede, at der ikke var nogen fare ved at prøveløslade ham.
Indstillingen blev kort efter godkendt af Justitsministeriet, mod at Vilhelm i to år efter prøveløsladelsen ikke begik kriminalitet eller deltog i politisk arbejde. Derudover skulle han underkaste sig tilsyn fra Fængselsvæsenets Forsorgskontor.

Anonymiseret indstilling: Indstilling vedrørende løsladelse på prøve

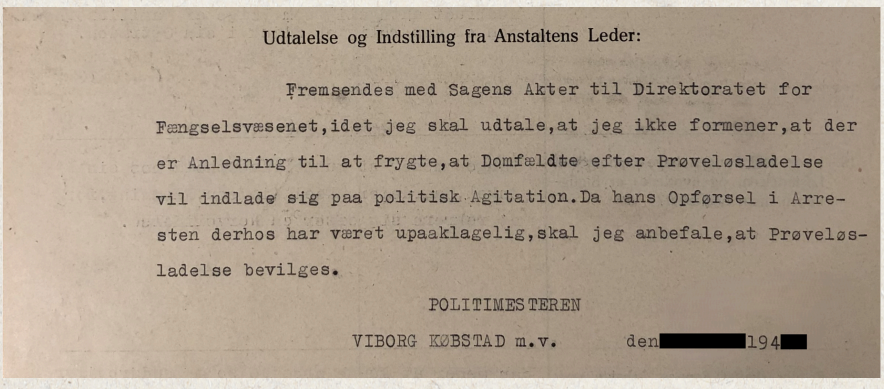

Udtalelse og Indstilling fra Anstaltens Leder:

Fremsendes med Sagens Akter til Direktoratet for Fængselsvæsenet, idet jeg skal udtale, at jeg ikke formener, at der er Anledning til at frygte, at Domfældte efter Prøveløsladelse vil indlade sig paa politisk Agitation. Da hans Opførsel i Arresten derhos har været upaaklagelig, skal jeg anbefale, at Prøveløsladelse bevilges.

POLITIMESTEREN

VIBORG KØBSTAD m.v. den [redacted] 194[redacted]

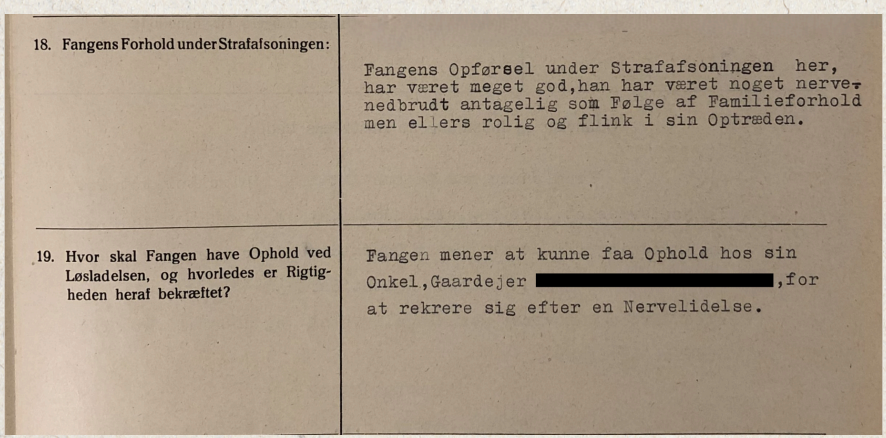

18. Fangens Forhold under Strafafsoningen:	Fangens Opførsel under Strafafsoningen her, har været meget god, han har været noget nervenedbrudt antagelig som Følge af Familieforhold men ellers rolig og flink i sin Optræden.
19. Hvor skal Fangen have Ophold ved Løsladelsen, og hvorledes er Rigtigheden heraf bekræftet?	Fangen mener at kunne faa Ophold hos sin Onkel, Gaardejer [redacted], for at rekrere sig efter en Nervelidelse.

Kilde: Rigsarkivet.

Tilsyn med Vilhelm under prøveløsladelsen

Introduktion til kilden:

Tilsynet med Vilhelm efter prøveløsladelsen.

Efter prøveløsladelse skulle alle straffede underkaste sig et toårigt tilsyn. De måtte ikke begå ny kriminalitet. For landsforræderdømte gjaldt desuden et forbud mod at beskæftige sig med politisk arbejde. De skulle også oplyse, hvor de boede og arbejdede.

For at holde tilsyn med de mange prøveløsladte landsforrædere oprettede man et statsligt forsorgskontor. Formålet med tilsynet var både at holde et vågent øje med de prøveløsladte og at give dem råd og hjælp. Der var særlig fokus på hjælp til at finde tilbage til arbejdsmarkedet. En mindre sum penge var afsat til økonomisk støtte.
I tilsynsrapporten fremgår det, at Vilhelm fandt arbejde hos en slagter efter godt fire måneder. Han blev ikke generet af nogen, men han følte sig ikke velkommen og var stærkt deprimeret.

Han valgte derfor at flytte til Sverige, hvor han fik arbejde som gartner. Da tilsynet stoppede, boede han fortsat i Sverige og arbejdede som ingeniør igen.

Anonymiseret uddrag fra tilsynsrapport: Tilsyn med Vilhelm

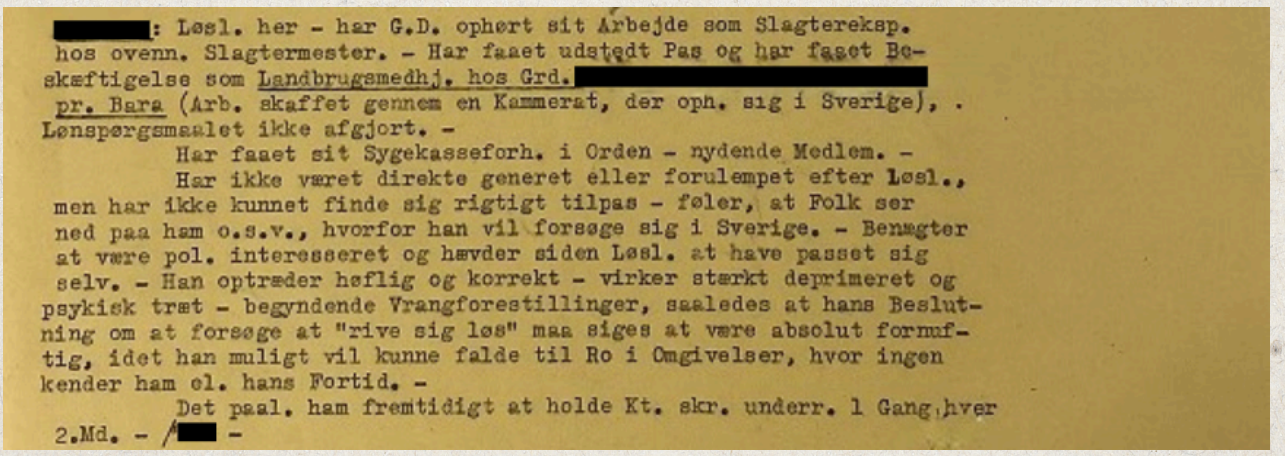

[redacted]: Løsl. her - har G.D. ophørt sit Arbejde som Slagtereksp. hos ovenn. Slagtermester. - Har faaet udstedt Pas og har faaet Beskæftigelse som Landbrugsmedhj. hos Grd. [redacted] pr. Bars (Arb. skaffet gennem en Kammerat, der oph. sig i Sverige), . Lønspørgsmaalet ikke afgjort. -

Har faaet sit Sygekasseforh. i Orden - nydende Medlem. -

Har ikke været direkte generet eller forulempet efter Løsl., men har ikke kunnet finde sig rigtigt tilpas - føler, at Folk ser ned paa ham o.s.v., hvorfor han vil forsøge sig i Sverige. - Benægter at være pol. interesseret og hævder siden Løsl. at have passet sig selv. - Han optræder høflig og korrekt - virker stærkt deprimeret og psykisk træt - begyndende Vrangforestillinger, saaledes at hans Beslutning om at forsøge at "rive sig løs" maa siges at være absolut fornuftig, idet han muligt vil kunne falde til Ro i Omgivelser, hvor ingen kender ham el. hans Fortid. -

Det paal. ham fremtidigt at holde Kt. skr. underr. 1 Gang hver 2.Md. - /[redacted] -

Kilde: Rigsarkivet.

Regler om tilsyn med prøveløsladte

Introduktion til kilden:

Fra Justitsministeriet kom en skrivelse om, hvordan man skulle håndtere de dømte landsforrædere, når de blev løsladt.

Det var en helt ny situation, man stod overfor, og man var mere nervøs end nogensinde før for at slippe disse kriminelle ud i samfundet igen. Kunne de overhovedet tilpasse sig et demokrati og lægge deres nazistiske overbevisninger bag sig?

Det første dokument er en skrivelse om oprettelsen af et Forsorgskontor. Her fremgår det, at der blev oprettet et særligt kontor, som skulle hjælpe de personer, der havde siddet i fængsel for at have samarbejdet med tyskerne.

De to øvrige dokumenter er uddrag fra en vejledning for de tilsynsførende, der var ansat af Forsorgskontoret. Vejledningen beskriver, hvordan man skulle holde øje med de personer, der var blevet prøveløsladt. Der var nogle regler, de skulle følge, for eksempel at de skulle opføre sig ordentligt og holde sig væk fra kriminalitet. De måtte heller ikke promovere nazismen. Vejledningen beskrev også, hvordan man bedst kunne hjælpe dem med at få et godt liv igen og undgå tilbagefald til kriminalitet.

Dette var en ny kurs for den statslige kriminalforsorg. Hidtil havde man koncentreret sig om straf. Staten havde støttet velgørenhedsarbejde for almindelige kriminelle prøveløsladte, men ikke selv deltaget i resocialiseringen. Her blev det pludselig vigtigt, at tilsyn og hjælp til at få de tidligere straffede tilbage til samfundet var styret af staten og ikke overladt til diverse velgørenhedsorganisationer.

Journalsag: Oprettelse af Forsorgskontor og Cirkulære: Vejledning til Tilsynsførende, 1946

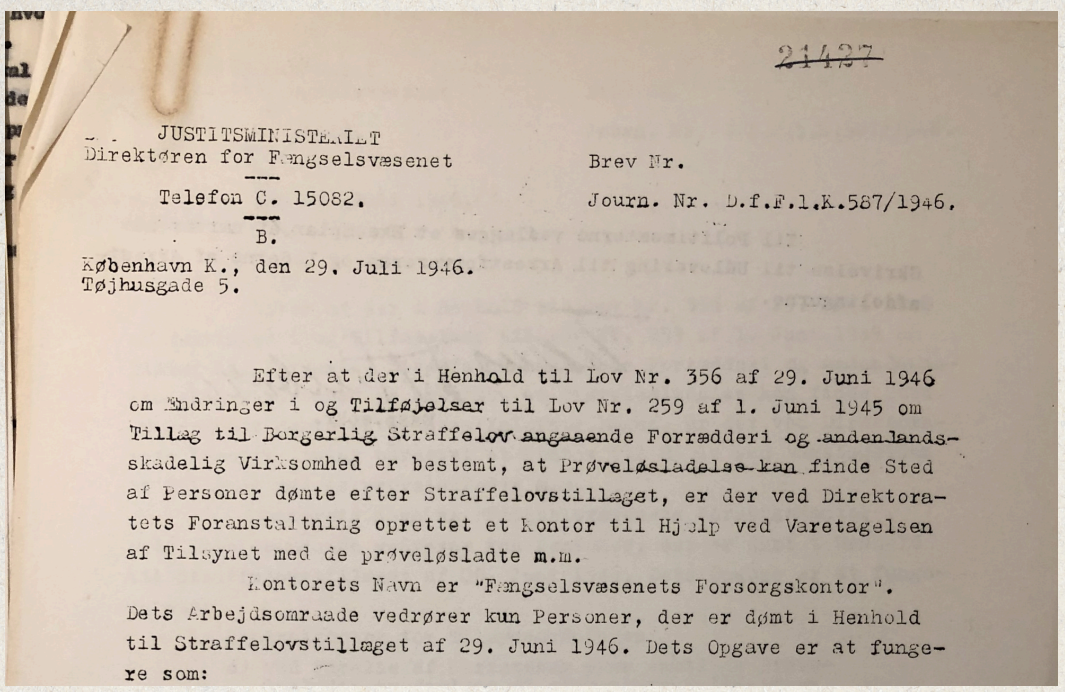

~~21427~~

JUSTITSMINISTERIET
Direktøren for Fængselsvæsenet

Telefon C. 15082.

B.

Brev Nr.

Journ. Nr. D.f.F.l.K.587/1946.

København K., den 29. Juli 1946.
Tøjhusgade 5.

Efter at der i Henhold til Lov Nr. 356 af 29. Juni 1946 om Ændringer i og Tilføjelser til Lov Nr. 259 af 1. Juni 1945 om Tillæg til Borgerlig Straffelov angaaende Forrædderi og anden landsskadelig Virksomhed er bestemt, at Prøveløsladelse kan finde Sted af Personer dømte efter Straffelovstillægget, er der ved Direktoratets Foranstaltning oprettet et Kontor til Hjælp ved Varetagelsen af Tilsynet med de prøveløsladte m.m.

Kontorets Navn er "Fængselsvæsenets Forsorgskontor". Dets Arbejdsområde vedrører kun Personer, der er dømt i Henhold til Straffelovstillægget af 29. Juni 1946. Dets Opgave er at fungere som:

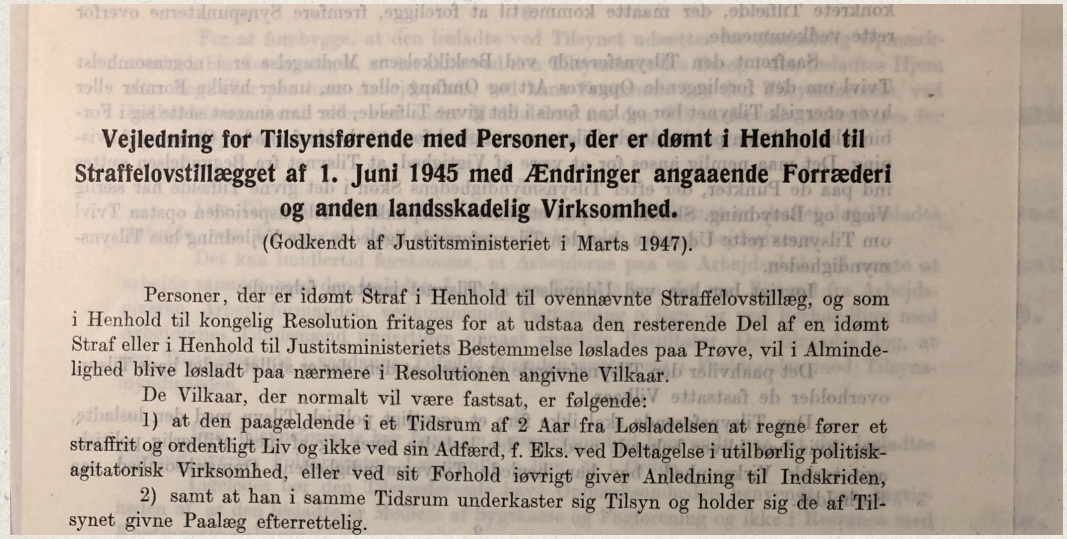

Vejledning for Tilsynsførende med Personer, der er dømt i Henhold til Straffelovstillægget af 1. Juni 1945 med Ændringer angaaende Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed.

(Godkendt af Justitsministeriet i Marts 1947).

Personer, der er idømt Straf i Henhold til ovennævnte Straffelovstillæg, og som i Henhold til kongelig Resolution fritages for at udstaa den resterende Del af en idømt Straf eller i Henhold til Justitsministeriets Bestemmelse løslades paa Prøve, vil i Almindelighed blive løsladt paa nærmere i Resolutionen angivne Vilkaar.

De Vilkaar, der normalt vil være fastsat, er følgende:

1) at den paagældende i et Tidsrum af 2 Aar fra Løsladelsen at regne fører et straffrit og ordentligt Liv og ikke ved sin Adfærd, f. Eks. ved Deltagelse i utilbørlig politisk-agitatorisk Virksomhed, eller ved sit Forhold iøvrigt giver Anledning til Indskriden,

2) samt at han i samme Tidsrum underkaster sig Tilsyn og holder sig de af Tilsynet givne Paalæg efterrettelig.

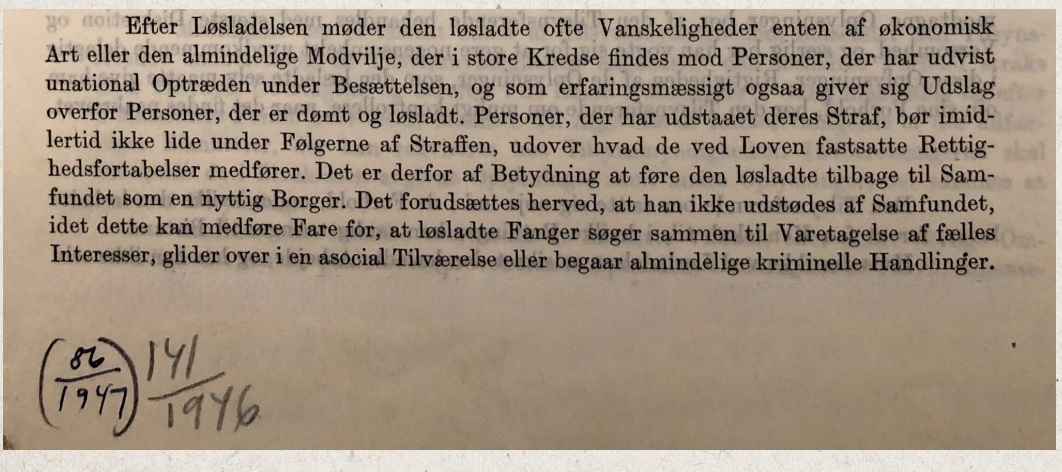

Efter Løsladelsen møder den løsladte ofte Vanskeligheder enten af økonomisk Art eller den almindelige Modvilje, der i store Kredse findes mod Personer, der har udvist unational Optræden under Besættelsen, og som erfaringsmæssigt ogsaa giver sig Udslag overfor Personer, der er dømt og løsladt. Personer, der har udstaaet deres Straf, bør imidlertid ikke lide under Følgerne af Straffen, udover hvad de ved Loven fastsatte Rettighedsfortabelser medfører. Det er derfor af Betydning at føre den løsladte tilbage til Samfundet som en nyttig Borger. Det forudsættes herved, at han ikke udstødes af Samfundet, idet dette kan medføre Fare for, at løsladte Fanger søger sammen til Varetagelse af fælles Interesser, glider over i en asocial Tilværelse eller begaar almindelige kriminelle Handlinger.

(86/1947) 141/1946

Kilde: Rigsarkivet: Horsens Statsfængsel, B-205: Korrespondancejournalsager III, 1946, journalsag 141. 29.7.46.

Data

Oversigt over retsopgøret i Viborg

Introduktion til kilden:

Dømte i Viborg under retsopgøret.
I alt blev over 13.000 mennesker dømt ved retsopgøret. Ved byretten i Viborg fik i alt 77 personer en dom efter straffelovstillægget; 9 kvinder og 68 mænd.

Statistik: Statistik: Retssager efter straffelovstillægget i Viborg Byret

	Kvinder	Mænd	I alt
Hvervet til tysk krigstjeneste (herunder Frikorps Danmark)	0	27	27
Vagtmand og brandmand på tysk anlæg i Danmark og udlandet	0	10	10
Tjeneste hos tysk politi eller Schalburg-korpset	0	6	6
Angiveri	6	2	8
Økonomisk samarbejde (værnemageri)	0	21	21
Andet	3	2	5
DOMME I ALT			77
Frifindelser	1	11	12
SAGER I ALT	10	79	89

Kilde:
Rigsarkivet: Viborg kriminalrets domprotokoller 1945 – 1947.

Oversigt over retssager på landsplan

Introduktion til kilden:

Dømte på landsplan under retsopgøret.
Efter Danmarks befrielse i 1945 begyndte det store retsopgør mod personer, der under besættelsen havde samarbejdet med den tyske besættelsesmagt. En særlig lov, Straffelovstillægget, blev vedtaget for at kunne straffe handlinger som drab, vold, angiveri og økonomisk samarbejde med tyskerne.
Kilden, du ser her, er en tabel over de dømte landsforrædere og viser, hvilke forbrydelser de blev dømt for, og hvilke straffe de fik. Straffene spændte fra kortere fængselsstraffe til dødsstraf, som blev idømt for de mest alvorlige forbrydelser som drab, angiveri og landsforræderi.
I alt blev over 13.500 mennesker dømt ved retsopgøret.
Under besættelsen samarbejdede mange danske firmaer økonomisk med den tyske besættelsesmagt. Det skete i høj grad med opbakning fra den danske regering for at beskytte dansk produktion og beskæftigelse. Kritik opstod dog mod virksomheder, der tjente stort på samarbejdet og brød prislovgivningen. Disse virksomheder og personer blev kaldt værnemagere. I sidste ende kunne man dog ikke få dømt de store virksomheder, der argumenterede at de havde handlet i forståelse med regeringen. I stedet kom retssagerne mod værnemagere til at fokusere på virksomheder, der havde tjent mere end loven tillod, eller som havde samarbejdet for ivrigt med tyskerne. Godt 1.000 værnemagere blev idømt fængselsstraffe på op til 4 år. Kun en mindre del af deres fortjenester blev betalt tilbage.
101 mænd og 2 kvinder blev dømt til døden for landsforræderi under den tyske besættelse. Ud af disse blev 78 domme stadfæstet ved alle tre retsinstanser. 46 personer blev henrettet, mens 32 endte med at blive benådet. Ingen af de henrettede var kvinder. Der blev idømt mange hårde straffe herunder livsvarigt fængsel, men den sidste af de dømte blev løsladt i 1960. Som tiden gik, fik flere strafnedsættelse eller blev benådet af justitsministeren.
Alle dødsdomme skulle omkring Højesteret
Dødsstraffen (kaldet "livsstraf") blev især idømt danskere, der havde deltaget i tysk krigstjeneste og i tysk polititjeneste i Danmark.

16 blev henrettet i Undallslund plantage ved Viborg, de øvrige blev henrettet på en henrettelsesplads på det nuværende Christiania.

Statistik: De ved endelig instans domfældte landssvigere fordelt efter forbrydelsens art og idømt straf m.v. ved endelig instans.

Tabel VI

De ved endelig instans domfældte landssvigere fordelt efter forbrydelsens art og idømt straf m.v. ved endelig instans

	Idømt straf ved endelig instans																													
				Fængsel																										
	Bøde	Hæfte	Straffen anset som afsonet ved varetægtsfængsel 4)	30 dage	Over 30 - 60 dage	60 dage - 3 måneder	3 - 6 måneder	6 - 12 måneder	1 - 1½ år	1½ - 2 år	2 - 2½ år	2½ - 3 år	3 - 4 år	4 - 5 år	5 - 6 år	6 - 8 år	8 - 10 år	10 - 12 år	12 - 14 år	14 - 16 år	16 - 20 år	fængsel på livstid	Ialt	Livstraf	Ungdomsfængsel	Psykopatforvaring	Anbringelse i sindssygehospital	Undergivelse af åndssvageforsorg	Sikkerhedsforanstaltning iøvrigt	Ialt
A. Mænd																														
I. Eet landssv.forhold[1]																														
1. Tysk polititjeneste[2]	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4	-	7	3	8	5	15	157	57	20	16	1	-	294	-	-	-	2	5	-	301
2. Ty.tj. af politim. karakter[3]	-	-	4	-	-	-	13	67	67	159	93	177	315	156	101	96	54	9	7	3	1	-	1318	-	2	1	4	7	1	1337
3. Ty. krigstjeneste	-	-	57	5	14	31	257	1573	1249	1843	555	482	695	112	24	11	5	2	1	1	-	-	6860	-	-	-	2	10	1	6930
4. Angiveri	-	-	-	-	-	1	4	34	35	33	18	39	41	15	25	15	13	4	6	8	1	5	297	2	3	2	-	1	1	306
5. Propaganda m.v.	-	-	5	-	1	4	19	379	109	125	17	50	28	8	4	7	2	-	-	-	-	-	753	-	-	-	-	1	-	759
6. Samarbejde m.v.	-	-	-	1	1	2	3	25	15	14	1	3	6	1	1	1	-	-	-	-	-	-	74	-	-	-	-	-	-	74
7. Alv. strfl.overtr.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	2	-		1	2	-	-	-	1	3	-	-	12	1	-	-	-	-	-	13
8. Andre strfl.overtr.	-	-	2	-	-	3	10	44	22	33	7	21	21	13	7	2	3	1	1	1	-	-	189	-	-	-	-	-	-	191
9. Værnemageri	2	3	17	177	296	182	275	88	36	24	8	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1092	-	-	-	-	-	-	1114
II. Flere landssv.forhold																														
1 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	3	10	13	17	50	28	-	-	-	-	-	78
1 + 4	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	1	8	6	2	3	-	1	26	1	-	-	-	-	-	27
1 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2	22	20	8	11	2	-	68	-	-	1	-	-	-	69
2 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	9	10	6	19	17	27	92	35	-	2	-	-	-	129
2 + 4	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	2	15	10	16	31	20	18	8	11	4	4	148	1	1	3	-	2	-	155
2 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	5	5	14	6	25	39	33	32	38	17	15	5	6	2	-	242	-	-	-	1	-	1	244
3 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	4	2	2	4	6	2	5	32	6	-	-	-	-	-	38
3 + 4	-	-	-	-	-	-	-	2	10	23	20	20	40	26	24	25	11	5	2	4	5	1	218	-	-	1	-	-	1	220
3 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	1	-	-	1	5	26	74	94	71	85	74	41	21	26	4	1	1	-	1	-	525	-	1	-	2	-	-	529
4 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	1	2	1	1	3	-	12	1	-	-	-	-	-	13
4 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	1	4	13	18	11	27	33	9	20	16	6	3	7	4	2	5	179	1	-	1	1	-	-	182
5 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-	5
5 + 6, 8 ell. 9	-	-	-	2	1	-	-	8	7	15	7	8	15	8	8	4	1	-	-	-	-	-	84	-	-	-	-	1	-	85
6 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
6 + 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	2	9	13	7	9	4	5	2	2	1	-	-	-	-	-	-	54	-	-	-	1	-	1	56
9 + 8	-	-	-	-	-	-	1	2	6	3	1	1	3	2	1	-	1	-	-	-	-	-	21	-	-	-	-	-	-	21
Ialt	2	3	86	185	313	224	591	2267	1665	2414	830	957	1334	453	299	303	338	161	84	108	54	66	12646	76	7	11	13	27	6	12877
B. Kvinder																														
I. Eet landssv.forhold[1]																														
1. Ty. polititjeneste[2]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ty. tj. af politim. karakter[3]	-	-	-	-	-	-	1	-	1	6	1	-	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	13	-	-	-	-	-	-	13
3. Tysk krigstjeneste	-	-	1	-	1	-	1	8	3	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	-	17
4. Angiveri	-	-	2	-	-	1	26	85	40	70	16	29	26	13	16	12	4	2	-	-	-	-	340	-	-	-	2	3	-	347
5. Propaganda m.v.	-	-	-	-	-	2	5	57	17	19	1	2	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	107	-	-	-	-	-	-	107
6. Samarbejde m.v.	-	-	1	-	-	1	3	13	3	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	-	-	26
7. Alv. strfl.overtr.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
8. Andre strfl.overtr.	-	-	-	-	-	-	4	13	4	3	-	3	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	-	-	-	1	-	-	33
9. Værnemageri	-	-	-	4	6	3	11	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	-	-	25
II. Flere landssv.forhold																														
1 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
2 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
2 + 4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	1	3	1	2	-	1	-	-	11	1	-	-	-	-	-	12
2 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	1	-	1	2	1	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	8
3 + 4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
3 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2
4 + 5, 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	1	-	4	3	6	3	4	7	1	7	1	1	1	-	1	-	-	40	-	-	-	-	-	-	40
5 + 6, 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	5
6 + 7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
6 + 8 ell. 9	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-	4
Ialt	-	-	4	4	7	8	51	183	74	110	27	42	51	14	25	19	8	5	-	3	-	-	631	2	-	-	4	3	-	644

1), 2) og 3): Se fodnoter til tabel I.

4) Hvis straffens størrelse har været angivet på straffekortet, er den pågældende landssviger opført under den straf, som straffen indicerer, uanset om straffen måtte være anset som afsonet ved varetægtsopholdet.

Kilde: Retsopgøret med landssvigerne, 1958 (se mere: https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/oversigt-over-doemte-ved-retsopgoeret)

Fagtekster og journalistik

Advarsel mod værnemageri

Introduktion til kilden:

I den Illegal presse advares mod værnemagerne.

Modstanden mod dem, der samarbejdede med tyskerne, var stor. Mange danskere var meget vrede på værnemagerne og betragtede dem som forrædere. Efter krigen blev værnemagerne ofte truet og angrebet. De blev beskrevet som "pæne mænd" - altså personer med en vis social status såsom direktører eller fabrikanter. Det blev pointeret, at samarbejdet med tyskerne var frivilligt.

I retsopgøret endte flere af dem, der havde tjent store penge på samarbejdet, med at gå fri for straf, mens mange mindre handlende blev dømt for værnemageri.

De dømte forsvarede sig med, at der af regeringen var blevet opfordret til samarbejde indtil 1943, og at de havde forsøgt at skaffe penge til at leve for, i en tid hvor det ellers var svært at finde arbejde.

Advarsel i illegal avis: Denne Krigs Gullaschbaron – Værnemageren

Denne Krigs Gullaschbaron —

VÆRNEMAGEREN

Blandt dem, der arbejder for Tyskerne, er de farligste Mænd »de pæne Mænd«, Direktørerne eller Fabrikanterne, som hvisker fortroligt til den ene og den anden: »Jeg er blevet tvunget dertil. Jeg kan ikke lide det«. »Det gælder om at holde Landets Produktionsapparat intakt til efter Krigen«. »Hellere beskæftige Folkene herhjemme end sende dem til Tyskland«... Men det er ikke rigtigt, at den store Værnemager er blevet tvunget. Sandheden er den simple, at han ikke har turdet sige Nej til den uniformerede Tysker, som

Kilde: Frit Danmark, juli 1943 (se www.Illegalpresse.dk).

Ekstra materiale

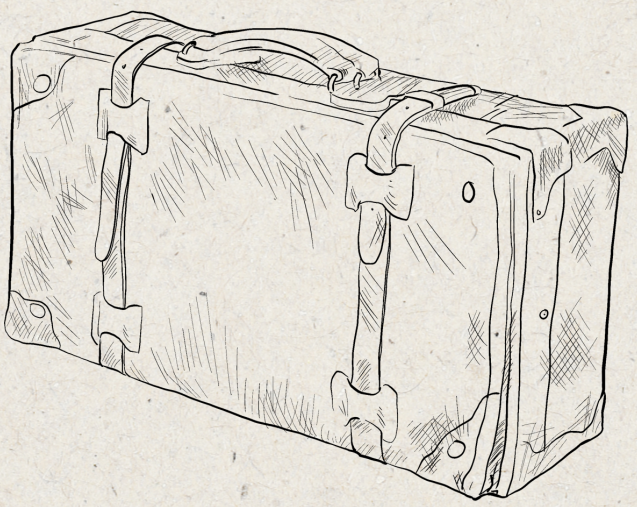

Advarsel om at samarbejde med tyskerne

Introduktion til kilden:

Advarsel mod at arbejde for tyskerne. Det nøjagtige årstal kendes ikke. Formentlig hen mod slutningen af krigen. Plakaten var indrammet hængt på Tommerup Rådhus på Fyn.

"I denne Situation siger vi til alle de landmænd, håndværkere, vognmænd, arbejdere og Andre, som frivilligt arbejder for Tyskerne: Står det Dem klart, at De er håndlanger ved et arbejde på Danmarks og det danske folks ødelæggelse, og at De derved gør Dem selv til landsforræder?"

Plakat: Advarsel! – plakat fra perioden 1940 til 1945

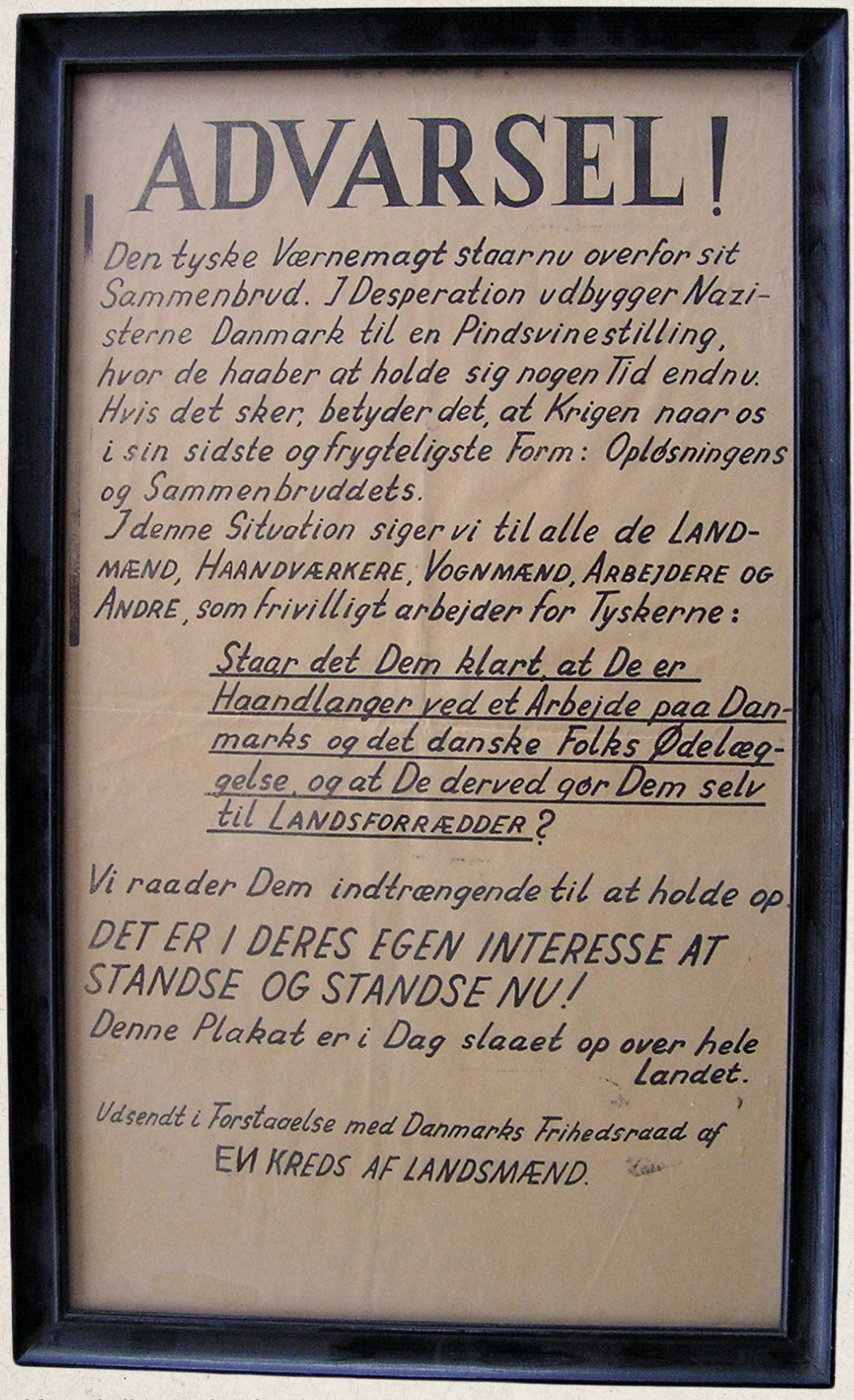

ADVARSEL!

Den tyske Værnemagt staar nu overfor sit Sammenbrud. I Desperation udbygger Nazisterne Danmark til en Pindsvinestilling, hvor de haaber at holde sig nogen Tid endnu. Hvis det sker, betyder det, at Krigen naar os i sin sidste og frygteligste Form: Opløsningens og Sammenbruddets.

I denne Situation siger vi til alle de LANDMÆND, HAANDVÆRKERE, VOGNMÆND, ARBEJDERE OG ANDRE, som frivilligt arbejder for Tyskerne:

Staar det Dem klart, at De er Haandlanger ved et Arbejde paa Danmarks og det danske Folks Ødelæggelse, og at De derved gør Dem selv til LANDSFORRÆDDER?

Vi raader Dem indtrængende til at holde op.

DET ER I DERES EGEN INTERESSE AT STANDSE OG STANDSE NU!

Denne Plakat er i Dag slaaet op over hele Landet.

Udsendt i Forstaaelse med Danmarks Frihedsraad af

EN KREDS AF LANDSMÆND.

Kilde: Lokalhistorisk Arkiv, Tommerup.

Satire om værnemagere

Introduktion til kilden:

Synet på værnemagere i den illegale presse.

Den illegale presse udstillede folk, der opførte sig illoyalt overfor Danmark ved at have en relation til de tyske soldater. Det kunne være kvinder med tyske kærester, frivillige i tysk militærtjeneste, og folk, der handlede med tyskerne, altså værnemagerne.

Den illegale presse brugte desuden tegningerne som et middel i kampen om læsernes støtte om sagen.

Satiretegning: Værnemageren

Kilde: Gry Næstved, 1. februar 1944 (se www.Illegalpresse.dk)